

اجماله بر تاریخچه رادیو در ایران

۱۳۸۷-۱۳۱۹

نویسنده: گیتی کاوه

مقدمه

اگر مقاله‌ای جامع درباره تاریخچه رادیو در ایران بخواهد به نگارش درآید لازم است به مهم‌ترین وقایع داخلی رادیو و اهم وقایع خارجی مرتبط با آن در ایران بپردازد، علاوه بر آن باید درباره تأثیرگذارترین شخصیت‌ها بر روی این رسانه بنویسد و نیز اشاره‌ای به مهم‌ترین و طولانی‌ترین و اثرگذارترین برنامه‌های رادیویی داشته باشد، از وضعیت فرستنده‌های محلی و استانی در طول حیات رادیو از ابتدا تا به امروز خبر دهد، از قالب‌ها و انواع مختلف برنامه‌های رادیویی و چگونگی شکل‌گیری و رشد و توسعه آنها مخاطبان این مقاله را آگاه سازد. درباره موسیقی رادیو که یکی از مهم‌ترین عناصر برنامه‌سازی این رسانه در همه کشورهاست و شاید از جالب‌ترین فزاینده‌های تاریخ رادیوست بنویسد و یا درباره آغاز و سیر تحول و تطور رادیو مطالبی به میان آورد، از شکل‌گیری جریان‌های حاکم فکری رسانه‌های مختلف در رادیو اطلاعاتی در اختیار مخاطبان قرار دهد و غیره. اما حتی گوشه‌ای از آنچه بر رادیوی این کشور از آغاز تا امروز گذشته است نیز در یک مقاله مفصل جای نمی‌گیرد. از این رو ناگزیر در این مقاله به حداقل‌ها بسنده شده است.

در این شماره، قسمت اول از تاریخچه‌ی رادیو در ایران مطرح شده و قسمت دوم (پایانی) در شماره‌ی بعدی خواهد آمد.

ریاضی‌دان اسکاتلندی و استاد فیزیک تجربی دانشگاه آکسفورد، تئوری امواج الکترومغناطیسی را برای نخستین بار عرضه کرد و بیان داشت که امواج دارای انواعی هستند شامل: گاما، ماورای بنفش، مادون قرمز و نیز باند وسیع امواج رادیویی که طول موج‌های میلی‌متری، سانتی‌متری و حتی چند صدمتری را شامل می‌شود. پس از آن «هنریش هرتز» مهندس و فیزیکدان آلمانی، در حدود

تاریخچه رادیو در جهان قبل از پرداختن به تاریخچه‌ی رادیو در ایران، مروری اجمالی بر چگونگی اختراع و به‌کارگیری آن در جهان، ضروری به‌نظر می‌رسد: اولین بار در سال ۱۷۹۷ فیزیکدان اسپانیایی «سالوا» در آکادمی بارسلون اعلام کرد که زمین نیز مانند ابر دارای بار الکتریکی است. بعدها در سال ۱۸۶۰ «جیمز کلارک ماکسول» فیزیکدان و

تاریخچه رادیو در جهان

شماره ۸
آبان ۱۳۸۷

سال ۱۹۸۰ موفق شد برای انتقال امواج از محلی به محل دیگر، از نوسانات الکتریکی استفاده کرده و این کار را از راه فضا و بدون استفاده از سیم، انجام دهد. وی همچنین برای نخستین بار موفق شد، در آزمایشگاه، امواج رادیویی تولید کند. به همین دلیل است که امروزه نام «هرتز» به صورت واژه‌ای بین‌المللی برای بیان فرکانس‌های رادیویی بکار می‌رود.

«مارکونی» ایتالیایی نیز در سال ۱۸۹۸ م، اولین آزمایش عملی بی‌سیم را انجام داد. او ابتدا امواجی را از یک سوی خانه‌ی خود به سوی دیگر فرستاد و به تدریج بر فاصله بین دو فرستنده و گیرنده امواج رادیویی تولیدی خود، افزود تا آنجا که به حد فاصل اقیانوسی رسید. مردم که از اختراع مارکونی به وجد آمده بودند، خواستار پخش صدای انسان شدند اما به دلیلی ضعیف بودن لامپ‌های رادیو، اجرای این مقصود عملی نشد. در سال ۱۹۰۲، «سرآمبرو فلمینگ» لامپی اختراع کرد که برای یک طرفه شدن و تقویت جریان برق بسیار مفید بود. پس از آن، در سال ۱۹۰۴ «لی‌دو فورست» آمریکایی با قرار دادن شبکه فلزی در داخل لامپ‌ها، قدرت آنها را چندین برابر کرد. «روبرت فون لیشن» نیز، موفق به ساخت لامپ‌های قوی شد. اختراع این نوع لامپ، تحول شگرفی در زمینه دستگاه‌های الکتریکی پدید آورد. با این اختراعات ابتدا تلگراف بی‌سیم تکمیل شده و مورد بهره‌برداری قرار گرفت. پس از آن و در سال ۱۹۱۴ رادیو کشف شده و از آن پس رو به کمال گذارد.^{۲۱}

با ظهور رادیو وضع انحصاری وسایل ارتباطی چایی از میان رفت و به گفته‌ی «مارشال مک لوهان»، به دنبال «عصر گوتنبرگ» عصر «مارکونی» آغاز شد. تاریخ شروع بهره‌برداری عمومی از رادیو در سال ۱۹۲۰ میلادی، مبدأ جدید در وسایل ارتباطی محسوب می‌شود. رادیو از میان رسانه‌های ارتباط جمعی، رسانه‌ای است که در بیشترین نقاط از آن استفاده می‌شود.

نخستین دستگاه‌های پخش منظم رادیویی در سال ۱۹۲۰ در انگلستان به کار افتاد و اولین کنفرانس رادیویی در سال ۱۹۲۶ با شرکت ۲۷ کشور جهان در برلین تشکیل شد و آیین‌نامه و مقررات ارتباطات رادیویی به تصویب رسید.

رادیو به سرعت به فراگیرترین وسیله ارتباط جمعی بدل شد، چرا که برخلاف مطبوعات، بهره‌گیری از آن مستلزم گسترش متقارن آموزش توده‌ها نبود. رادیو پس از اختراع در مدتی کمتر از بیست سال به سطح مصرف فردی رسید و اکثر کانون‌های خانوادگی را در بر گرفت، سبکی رادیوهای ترانزیستوری نیز به پیشرفت این رسانه در کشورهای توسعه نیافته کمک کرد.

امواج رادیویی به طور منحنی، سریع و چالاک از همه موانع می‌گذرند و با یک فرستنده قوی در سرزمین‌های وسیع و حتی در سراسر جهان

پخش شده و در دسترس همگان قرار می‌گیرد.^{۲۲} از همین روست که رادیو را «رسانه فرهنگ‌ها» این جعبه جادویی قادر موسیقی، افکت و سکوت، را خلق کند. آفریده‌ای که بیان تصویری و سینمایی یا تلویزیونی متمایز کرده و در موقعیت‌های خاص ممتاز می‌کند. رادیو قادر است با امکانات محدود و خیلی سریع، بسته‌های پیام را در قالب‌های متنوع گفتار، گزارش، مصاحبه، میزگرد، نمایش و دهها قالب دیگر با رنگ‌آمیزی صوتی زیبای موسیقی و افکت به مخاطبان خود منتقل کرده و چنان تخیلی بیافریند که مخاطبان خود را گاه به قعر تاریخ و گاه به افق‌های آینده برده و هر زمان که بخواهد آنها را نسبت به آنچه در حال حاضر و در پیرامونشان می‌گذرد، به تفکر و تأمل برانگیزد. از این روست که این رسانه، رسانه‌ای گرم خوانده می‌شود.

می‌خوانند. است با ترکیب عناصر کلامی، نیروی بیانی و ارتباطی خاصی بیان را از بیان مکتوب و

مخاطبان رادیو قادرند بدون اینکه گوش دادن مانع فعالیتشان شود، از آن بهره‌مند شده و در معرض انواع پیام‌های اجتماعی، فرهنگی، هنری، ادبی، علمی و غیره، قرار گیرند.

بیان رادیویی، هیچگونه محدودیتی از بعد مکان و زمان ندارد؛ این ویژگی باعث شده تا رادیو بتواند ارتباط مستقیم مردم را که در عصر دموکراسی‌های باستانی در شهرها و میدان‌های عمومی برقرار می‌شد، تجدید کرده و جمعیت‌های بزرگ را در حوزه‌های وسیع جغرافیایی به هم نزدیک کند. برنامه‌های رادیویی دارای چنان نیروی ضربتی، غافلگیرکننده و شدیدی است که در هیچ کدام از وسایل ارتباطی دیگر وجود ندارد.

باسواد و بی‌سواد، پیر و جوان، فقیر و غنی، مرد و زن، حق مساوی در استفاده از آن دارند. از همین روست که رادیو را رسانه مردم، می‌خوانند.

رادیو در ایران

مبدأ رادیو در ایران، تلگراف بی‌سیم بوده است که در ابتدا توسط وزارت جنگ و در سال ۱۳۰۴ (۱۹۲۴ م) فراهم شد. بی‌سیم در سال ۱۳۰۵ (۱۹۲۶ م) افتتاح شده و از سال ۱۳۱۱ هـ (۱۹۳۲ م) مؤسسات آن توسعه پیدا کرد که در نهایت به تأسیس رادیو منتهی شد.

هیأت وزیران روز دوم مهرماه ۱۳۱۳، تصویب‌نامه‌ای صادر کرد که بر اساس آن، ورود دستگاه‌های گیرنده (رادیو) را برای اخذ اصوات نعمات رادیو مجاز اعلام نمود. از آن پس مقرراتی وضع شد که نصب آنتن و استفاده از رادیو را مجاز به کسب اجازه از وزارت پست و تلگراف می‌دانست.

طبق اسناد موجود، اولین گیرنده‌های رادیویی در حدود سال ۱۳۱۴ از کمپانی‌های مربوط در کشورهای اتریش، آلمان، سوئیس، انگلیس و حتی افغانستان خریداری شد. دو سال بعد (۱۳۱۶ هـ)، مقدمات ایجاد مرکز رادیو، توسط وزارت پست و تلگراف و تلفن فراهم شد. دولت مصمم بود هر چه زودتر رادیو را افتتاح کند، اما رضاخان با این اقدام مخالف بوده و اجازه این کار را به دولت نمی‌داد.^۵ او حتی نسبت به دارندگان گیرنده رادیو حساس بود و به شهربانی دستور داده بود که خانه آنها را زیر نظر داشته باشد.^۶

مخالفت رضاخان ادامه داشت تا زمانی که وی در سال ۱۳۱۶ به ترکیه سفر کرد. او در این سفر تحت تأثیر قدرت رادیو در ترکیه قرار گرفت و پس از مطالعه گزارش کاملی که حاوی مفاد قانون ۲۲۲۲ دستگاه‌های رادیو در ترکیه بود، به تأسیس رادیو در ایران رضایت داد. پس از آن، وزارت پست و تلگراف و تلفن، «طرح دستگاه پخش صدا و دستگاه‌های مخرب برنامه‌های رادیوهای همسایه در ایران» را برای تأسیس رادیو و تلویزیون ارائه داد.

این طرح دو هدف اصلی داشت: جلوگیری از شنیده شدن برنامه‌های مخالف مصالح کشور که ممکن بود از طرف دول همسایه و غیره به عمل آید و انتشار برنامه‌های دولتی و ملی که جانشین سخنرانی‌ها و موزیک‌های دول همسایه شود. رضاخان مصر بود رادیو را تا شهریور ۱۳۱۷ تأسیس کند؛ اما بررسی‌های فنی و وزرات پست و تلگراف نشان داد که به دلیل وجود مشکلات عدیده فنی این کار میسر نیست.

به هر حال فرستنده‌های مورد نیاز پس از بررسی و مناقصه از کمپانی تلفن کن، در آلمان وارد ایران شده و نصب گردید. اما لازم بود که دولت وقت، ضمن آماده‌سازی فنی برای تأسیس رادیو، از حیث محتوایی هم آماده می‌شد. از این رو به دستور رضاخان، سازمان پرورش افکار در سال ۱۳۱۷ به ریاست دکتر احمد متین‌دفتری، با هدف پرورش و راهنمایی افکار عمومی تأسیس شد. این سازمان از شش کمیسیون تشکیل می‌شد که ریاست هر یک از آنها به عهده یکی از وزرا بود. وظایف کمیسیون رادیو به ریاست محمود بدر، در ماده یازدهم اساسنامه سازمان پرورش افکار، بدین شرح مشخص شد:

- تنظیم برنامه جامعی برای پخش عمومی اخبار، نطق‌ها، موسیقی و... از رادیو

- آماده‌سازی شش ماه مطلب برای رادیو قبل از افتتاح آن

- نصب بلندگو در مکان‌های عمومی مراکز استان‌های کشور^۷

اما آنچه که دولت به دستور رضاخان و برای افتتاح رادیو قصد مهیا کردن داشت، خیلی بیش از امکاناتی بود که در روز افتتاح رادیو وجود داشت که به دلیل حمله متفقین به ایران در اولین سال کار رادیو و هرج و مرج سال‌های بعد، امکانات در ابعاد بسیار محدودتری نیز قرار گرفت.^۸

در تاریخ ۱۸ اسفند ۱۳۱۸ مقرر شد یک فرستنده دو کیلوواتی (روی موج ۳۳۵/۲ متر) برای تهران و حومه و یک فرستنده امواج کوتاه (۱۴ یا ۲۰ کیلوواتی، روی امواج ۲۵ یا ۳۰ یا ۴۸ متر) برای تمام کشور و نیز برخی کشورهای بیگانه برای پخش برنامه‌های رادیو تهران، مورد استفاده قرار گیرد.

پخش برنامه در هر روز به مدت هشت ساعت و نیم، پیش‌بینی شده بود که در دو نوبت؛ ساعت ۱۱/۳۰ تا ۱۴ و ۱۷ تا ۲۲ پخش می‌شد. این برنامه‌ها شامل موسیقی ایرانی و غیرایرانی، گفتار و اخبار زبان‌های فارسی، غربی، روس، فرانسوی، آلمانی و انگلیسی بود. بدیهی است که پخش اخبار به زبان‌های خارجه، - صرف نظر از برد امواج رادیویی در کشورهای بیگانه- برای مردم ایران که حتی سواد خواندن و نوشتن فارسی هم نداشتند، به شرایط ناشی از جنگ جهانی اول مربوط می‌شد.

آنان بود، پخش می‌شد، صدای کف‌زدن و تشویق از همه سو، بر می‌خواست.^{۱۱}

برنامه‌های رادیو در آغاز افتتاح، از یک استودیو که در جاده قدیم شمیران بود، پخش می‌شد. با شعله‌ور شدن آتش جنگ جهانی دوم، پیشرفت‌های رادیویی نیز در ایران مانند بسیاری از فعالیت‌های دیگر در کشور متوقف شده و چندین سال به همان وضعیت باقی ماند. در سال ۱۳۲۷ (۱۹۴۸) یک استودیوی کوچک در میدان ارگ ساخته شد که در برخی اوقات، این استودیو به منظور پخش اخبار مورد استفاده قرار می‌گرفت. در این مدت و تا سال ۱۳۴۰ رادیو یکی از قسمت‌های «اداره کل انتشارات و تبلیغات» بود. این اداره در طول حیات خود چندین بار تغییر نام داد و به دلیل اینکه رادیو مهم‌ترین بخش آن بود، سال‌ها به نام «اداره کل انتشارات و رادیو» شناخته می‌شد.

بی‌ثباتی وضعیت سیاسی کشور طی سال‌های ۱۳۱۹ تا ۱۳۳۵ به حدی بود که این اداره کل، در طول شانزده سال، چندین مدیرکل عوض کرد. میانگین مدت تصدی هر مدیرکل حدود شش ماه بوده و تقریباً با تغییر وزیر و کابینه دولت، مدیرکل انتشارات و تبلیغات هم عوض می‌شد،^{۱۲} زیرا این اداره کل به طور مستقیم زیر نظر نخست‌وزیری قرار داشت و حکم هر مدیرکل را نخست‌وزیر امضا و ابلاغ می‌کرد. اولین مدیرکل انتشارات و تبلیغات سناتور عیسی صدیق‌اعلم - یکی از بزرگ‌ترین رجال سیاسی و فرهنگی زمان خود - بود. او مؤسس این اداره کل بوده و توانست در طی یک‌سال که ریاست آن را به عهده داشت، به تشکیلات متشتت و از هم گسیخته در رادیو سروسامانی بدهد.

هر یک از فعالیت‌های رادیو در بدو افتتاح زیر نظر بعضی از وزارت‌خانه‌ها انجام می‌شد؛ فرستنده‌های رادیو زیر نظر وزارت پست و تلگراف و تلفن بود و تهیه اخبار به عهده خبرگزاری پارس، گفتار رادیو زیر نظر اداره نگارش وزارت کشور قرار داشت و موسیقی آن نیز توسط اداره کل موسیقی کشور تهیه می‌شد. بدیهی است هماهنگی بین آنها برای کمیسیون رادیو کار چندان آسان و همواری نبود؛ سناتور عیسی صدیق توانست از مهر ۱۳۱۹ با تشکیلات جدید این اداره کل را سازماندهی کند.

اهداف و وظایف اداره کل انتشارات و تبلیغات عبارت بودند از:

- ۱ - تعیین سیاست و خط‌مشی رادیو
- ۲ - توسعه فرهنگ عمومی و آشنا کردن مردم به اصول زندگی نوین (با هدف اشاعه فرهنگ غرب)
- ۳ - توجه به وحدت ملی، مبانی ملیت و حفظ استقلال (با هدف تحکیم پایه‌های سلطنت)
- ۴ - شرح تحولات کشور (با هدف استقرار نظام جدید)
- ۵ - رعایت کامل سیاست دولت در انتشار اخبار (با هدف

مسئولیت فعالیت‌های مربوط به موسیقی در رادیو، به عهده‌ی غلامحسین مین‌باشیان گذاشته شد که در آن زمان، ریاست کل موسیقی کشور را به عهده داشت، گفتارهای رادیو را نیز استاد سعید نفیسی به تهیه می‌کرد که از همان آغاز، نویسندگان برجسته‌ای چون مطیع‌الدوله حجازی و ملک‌الشعراى بهار را به همکاری دعوت کرد. اخبار رادیو نیز از طریق خبرگزاری پارس تأمین می‌شد. اخبار و گفتارهای اولیه که با هدف توسعه‌ی ناسیونالیسم و پذیرش مشروعیت رژیم پهلوی تهیه می‌شد، در حدود ۵۰۰ کلمه و ساده، فصیح و روان تهیه می‌شد.^۹

سرانجام ساعت ۱۹ روز چهارشنبه ۴ اردیبهشت ۱۳۱۹ مصادف با روز تاجگذاری رضاخان پهلوی، رادیو تهران با فشار یک دکمه به دست ولیعهد وقت محمدرضا پهلوی افتتاح شد.

در بدو تأسیس، برای اجرای برنامه‌های رادیو، تنها یک اتاق مورد استفاده قرار می‌گرفت که همه‌ی عوامل باید از همان استفاده می‌کردند. و این وضعیت تا سال ۱۳۲۷ ادامه داشت.^{۱۰}

در زمان افتتاح رادیو بلندگویی در میدان سپه و سه میدان دیگر تهران نصب شده بود که برنامه‌های آن را پخش می‌کردند. در آن زمان هنوز در قهوه‌خانه‌ها و مجامع عمومی دستگاه رادیو وجود نداشت. از این‌رون، هزاران نفر در پای بلندگوهای شهر جمع شده و همین که نغمه‌ای موسیقایی و یا خبری که مبتنی بر عقاید و احساسات

سانسور

۶ - تأسیس مدرسه برای تربیت خطیب، قصه‌گو، شاهنامه‌خوان
۷ - نصب رادیو و بلندگوی عمومی در مرکز شهر (با هدف عمومی کردن رسانه رادیو)

۸ - تأسیس مدرسه هنرپیشگی

نخستین همکاران رادیو از میان فرهنگیان و هنرمندان شایسته و با ذوق انتخاب و از سایر وزارتخانه‌ها به اداره کل انتشارات و تبلیغات منتقل شدند اسامی برخی از آنان عبارت است از:

استاد محمد حجازی ملقب به مطیع‌الدول (نویسنده و داستان‌نویس)، حسینقلی مستعان (داستان‌نویس)، عبدالرحمن (نویسنده، مدیر روزنامه‌ی کیهان)، ابوالقاسم پاینده (نویسنده).

برای تعیین خط مشی و سیاست‌های رادیو نیز، شورای عالی انتشارات برپا شد که اعضای آن از بزرگ‌ترین فرهیختگان فرهنگی کشور بودند؛ علامه محمد قزوینی، محمدعلی فروغی (ذکاءالملک)، دکتر قاسم غنی، دکتر علی‌اکبر سیاسی (رئیس دانشگاه تهران)، دکتر رضازاده شفق، دکتر محمود افشار و استاد علینقی وزیری اولین استادان موسیقی که با رادیو همکاری می‌کردند هم عبارت بودند از: استاد علینقی وزیری، علی‌اکبر شهنازی، حبیب‌الله شهردار، ابوالحسن صبا، استاد سمعی، موسی معروفی، مرتضی محجوبی، بنان تاج اصفهانی، بدیع‌زاده، ورزنده، روح‌الله خالقی.

گفتارهای علمی رادیو از طرف وزارت فرهنگ و اداره کل بهداری و اداره کل کشاورزی تهیه می‌شد و نویسندگان نامه‌نگاری و به اصطلاح امروز «ویراستاران» مطالب را به صورت ساده و قابل فهم همگان درمی‌آوردند. از جمله شادروان پورداوود، رشید یاسمی، استاد سعید نفیسی، دکتر رضازاده شفق و نصرالله فلسفین که در رشته‌های تخصصی خود مقالاتی را می‌نوشتند و یا به زبان‌های دیگر ترجمه می‌کردند تا در بخش دوم برنامه‌ها پخش شود.^{۱۲}

طبق تصویب‌نامه هیئت دولت، در بهمن‌ماه ۱۳۲۰، اداره کل تبلیغات، ضمیمه وزارت فرهنگ شد. در همان زمان «سید محمد تدین»، وزیر وقت فرهنگ، بخش مذهبی را به رادیو افزود و دانشمند محترم؛ آقای راشد، قبول کرد همه هفته در شب‌های جمعه، به مدت نیم‌ساعت در رادیو صحبت کند. این گفتارها مورد توجه ایرانیان مسلمان و مسیحیان مقیم ایران و کشورهای همسایه قرار گرفت.^{۱۴}

در سال ۱۳۲۲ زمانی که زین‌العابدین رهنما، به‌عنوان مدیر کل انتشارات و تبلیغات انتخاب شد، علاوه بر گفتار مذهبی در بخش صبحگاهی برنامه‌های رادیو، برای نخستین بار قرائت اذان، قرآن کریم و برنامه‌ی ورزش باستانی را نیز به راه انداخته و چندی بعد هم پخش اذان ظهر در بین برنامه‌های رادیو، گنجانده شد.^{۱۵}

از زمان افتتاح رادیو در ایران یکی از دغدغه‌های دولت افزایش

تعداد گیرنده‌های آن در میان مردم کشور بود. از این رو در اسفندماه ۱۳۱۹، بخش اقتصادی وزارت دارایی به تأسیس اداره‌ی صندوق تعاون رادیو اقدام کرد. این اداره توانست رادیوهای ارزان قیمت را از کارخانجات خارجی و یا نمایندگان آنها خریداری کرده و با شرایط اقساطی بین کارکنان دولت و کارکنان شهرداری‌ها به فروش برساند. بهای این رادیوها بین ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ ریال بود.^{۱۶} برخی از مارک‌های معروف رادیوهای خارجی در آن سال‌ها عبارت بودند از: MEND، I.C.I، ساتروم و لوکسور ساخت آلمان، پایار ساخت سوئیس، فیلیپس، تلفن‌کن و المپیا ساخت آلمان.^{۱۷}

با وجود تلاش دولت برای بردن دستگاه رادیو به منازل مردم، در سال‌های اولیه افتتاح، بیشتر افراد جامعه، برای گوش دادن به رادیو، به کافه‌ها و قهوه‌خانه‌های شهر و روستای خود می‌رفتند. این مکان‌ها، اجازه‌ی دریافت اخبار بیگانه را از رادیوی خود نداشتند و در صورت تخلف، علاوه بر اینکه صاحبانشان به دادگاه معرفی می‌شدند، رادیوی مذکور نیز لاک و مهر شده و پروانه‌ی استفاده از آن لغو و فرد خاطی هم از شغل خود، محروم می‌شد.^{۱۸}

در این گیرودار رادیو از معضلات داخلی عیدیه‌ای رنج می‌برد که یکی از مهم‌ترین آنها عوارض جنگ جهانی دوم بود. این جنگ علاوه بر بوجود آوردن مشکلات اقتصادی، موجب کمبود شدید بودجه، امکانات و تجهیزات رادیو شده بود. بنابراین دولت ایران مجبور شد قسمتی از برنامه‌های رادیو را به متفقین اختصاص دهد، تا جایی که سه سال پس از پایان جنگ هم، هنوز بهترین ساعات پخش برنامه‌های رادیو به، انجمن‌های فرهنگی خارجی اختصاص داشت، این امر موجب اعتراض روزنامه‌ها و مردم شد و همگان خواستار حذف این برنامه‌ها شدند. اما نفوذ سیاسی انجمن‌های خارجی به حدی بود که رادیو نمی‌توانست برنامه‌های آنان را به‌یکباره قطع کند. سرانجام آخرین برنامه این انجمن‌ها در تاریخ ۱۰ اسفندماه ۱۳۲۶ از رادیو حذف شد.^{۱۹}

البته حضور انجمن‌های فرهنگی در رادیو دستاوردهایی نیز به‌همراه داشت. برای مثال اولین برنامه آموزشی که در رادیو با این رویکرد و روش پخش شد، برنامه تدریس زبان انگلیسی بود. این برنامه بنا به توافق اداره کل تبلیغات و شورای فرهنگی ایران و انگلیس و سفارت انگلستان از اول اردیبهشت ۱۳۲۳ هفته‌ای ۵ روز و هر نوبت به مدت ۱۵ دقیقه از ساعت ۲۰/۳۰ - ۲۰/۱۵ از رادیو تهران پخش می‌شد.^{۲۰} و یا برنامه «افسانه سرایی و نصایح برای کودکان» که به زبان فارسی و توسط انجمن روابط فرهنگی ایران و اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی از حدود سال ۱۳۲۴ تا آخر ۱۳۲۶ هفته‌ای ۱۵ دقیقه از رادیو تهران پخش می‌شد.^{۲۱}

از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۴ سال‌های بی‌ثباتی صحنه سیاسی و به

گذاشته شد. این عده پایه‌گذار شورای نویسندگان در رادیو بودند. این شورا در سال‌های بعد جزء جدایی‌ناپذیر تشکیلات رادیو بود و طی سالها افرادی چون: حسینقلی مستعان (دهه ۲۰)، دکتر ناصرالدین شاه‌حسینی، دکتر نیر سینا، نعمت‌الله قاضی، حسن شهباز و مهدی قاسمی از اعضای این شورا بودند. شورای نویسندگان رادیو مسئولیت طرح و تصویب برنامه‌ها، نحوه اجرا و ساعت پخش و تغییرات مورد نیاز را نیز به عهده داشت.^{۲۸}

در سال ۱۳۳۰ دو استودیوی دیگر کنار استودیوی کوچک میدان ارگ ساخته شد و رادیو توانست ۱۸ ساعت برنامه از یک فرستنده و ۱۰ ساعت از فرستنده دیگر پخش کند، البته در روند برنامه‌سازی تحول خاصی پیش نیامد.

پس از سال ۱۳۳۲ که ظاهراً ثبات و آرامش سیاسی در کشور به وجود آمده بود، دستگاه رادیویی ایران، فعالیت خود را بیشتر کرد. چنانکه در سال ۱۳۳۴ (۱۹۵۵ م) با نصب و افتتاح فرستنده صد کیلوواتی موج کوتاه، فعالیت تازه‌ای آغاز شد.^{۲۹}

تا سال ۱۳۳۲ برنامه‌های رادیو تهران به طور زنده اجرا می‌شد، ولی از این سال به بعد رادیو تهران مانند اغلب رادیوهای جهان برنامه را روی نوار صدا ضبط کرده و پس از کنترل دقیق آن را پخش می‌کرد.

و اما سال ۱۳۳۲ سالی پرلایتم برای کشور و به تبع آن برای رادیو در ایران بود. در روز ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ سرلشکر زاهدی به همراه مهدی میراشرفی نماینده مجلس، سوار بر تانک مسیر رادیو را طی کردند. پس از اینکه به رادیو رسیدند صدای پخش فرستنده رادیو یکباره قطع شده و پس از چندی صدای مهدی میراشرفی، نماینده مجلس شورای ملی به گوش رسید که می‌گفت:

الو، الو، اینجا تهران، الو الو اینجا تهران و ادامه داد...

بعد از صدای میراشرفی، صدای سرلشکر زاهدی از رادیو پخش

شد.^{۳۰}

با نخست‌وزیری سرلشکر زاهدی، اسفند یار بزرگمهر، رئیس اداره کل انتشارات شد. او در خاطرات خود درباره اوضاع رادیو در آن سال‌ها می‌نویسد:

«... اداره تبلیغات اداره فقیر و بی‌تشکیلات منظم بوده و محلی شده بود که تحت فشار نمایندگان مجلس و مدیران جراید، هر که را خواسته بودند به بودجه ناچیز این اداره تحمیل کرده بودند. از طرف دیگر زاهدی و وزرای کابینه‌اش و به خصوص مقامات آمریکایی مثل «وارن» رئیس اصل ۴ و «ولز» رئیس اداره اطلاعات سفارت آمریکا و خود سفیر آمریکا و وابسته مطبوعاتی و همچنین دستگاه سفارت انگلیس، انتظار داشتند اداره تبلیغات به آنها توجه ویژه‌ای داشته باشد، تا آنجا که مایل بودند اداره تبلیغات در خدمت آنها بوده و میدان

تبع آن صحنه فرهنگی کشور بوده است، در طول ۱۴ سال، ایران ۲۱، نخست وزیر به خود دید یعنی ۲۱ بار، کابینه دولت درهم ریخت و دوباره تشکیل شد و متعاقب آن نیز ۳۰ نفر در طی ۱۴ سال، بر مسند ریاست اداره کل انتشارات و تبلیغات نشستند؛^{۳۱} علاوه بر آن یک روز یک رئیس دولت این اداره کل را ضمیمه وزارت فرهنگ می‌کرد^{۳۲}، روز دیگر نخست‌وزیر دیگر، اداره کل را به آژانس پارس ملحق می‌نمود^{۳۳} و زمانی طی اواخر سال ۱۳۲۳ تا اوایل ۱۳۲۴ نخست‌وزیر وقت این اداره کل را به منحل کرده و تشکیلات رادیو را به وضع سابقش بازگرداند.^{۳۵}

بعد از سال ۱۳۲۴، اداره کل انتشارات و تبلیغات مجدداً تشکیل شد. دو سال بعد، شورای تبلیغات در این سازمان تشکیل شد که متشکل از تعدادی نویسنده و استاد دانشگاه و رؤسای برخی از ادارات بود. وظیفه شورا، برنامه‌ریزی و نظارت بر برنامه‌های رادیو و اعمال نظر درباره تغییرات برنامه‌های آن بود.^{۳۶}

از دهه ۳۰، مسئولان رادیو و برنامه‌سازان آن بیش از پیش به فاکتورهای جذابیت برنامه‌های رادیویی توجه کردند. در این دهه حضور موسیقی در برنامه‌های رادیو افزایش یافته و مدت هر گفتار نیز به بیش از پانزده دقیقه نمی‌رسید؛ در همین دهه سعی می‌شد موضوع برنامه‌ها بر حسب نیازها و علایق شنونده‌ها تعیین شود.^{۳۷}

چندین استراتژی در سال ۱۳۲۸ پایه‌ریزی شد. در این سال مسئولیت رسیدگی به مطالب رادیو از طرف رئیس اداره کل انتشارات و تبلیغات به عهده شجاع‌الدین شفاو دکتر سیدضیاءالدین سجادی

روز ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ سرلشکر

زاهدی به همراه مهدی

میراشرفی نماینده مجلس

سوار بر تانک مسیر رادیو را

طی کردند. پس از اینکه به

رادیو رسیدند صدای پخش

فرستنده رادیو یکباره قطع شد

و پس از چندی صدای مهدی

میراشرفی، نماینده مجلس

شورای ملی به گوش رسید

که گفت:

الو، الو، اینجا تهران، الو الو

اینجا تهران و ادامه داد و...

بعد از صدای میراشرفی،

صدای سرلشکر زاهدی از

رادیو پخش شد

تبلیغاتی کاملاً برایشان باز باشد.

«وارن» رئیس اصل ۴، مصر بود که قراردادی برای ساختمان یک استودیو برای رادیو تهران در زمان مصدق بسته است و می‌خواست آن را به مرحله اجرا درآورد. اما پس از مطالعه پرونده معلوم شد اصل قرارداد فقط ۵۰ هزار تومان بوده که آن هم به تجدید ساختمان یک اتاق برای ضبط صدا و موسیقی مربوط می‌شد که از انتشار صدا به خارج با نصب لوازم مخصوص جلوگیری به عمل می‌آورد.

وارن انتظار داشت برای این پروژه کوچک، یک خبر مفصل تهیه شده و آن را هدیه‌ی دولت آمریکا به ایران معرفی کرده و در رادیو و مطبوعات پخش و منتشر کنند.

در قسمت دیگری از خاطرات اسفند یار بزرگمهر که مربوط به حدود سال‌های ۱۳۳۱ تا ۱۳۳۳ در رادیو می‌شود، آمده است: «در آن زمان دولت ارز کافی برای خرید وارد صدا (نوارهای حلقه‌ای مغناطیسی مخصوص ضبط حرفه‌ای صدا) در اختیار نداشت و رادیو نوار مورد نیاز خود را از دفتر اداره اطلاعات آمریکا در تهران تهیه می‌کرد. آنها هم چون دیدند اداره تبلیغات ایران احتیاج مفرط به نوار ضبط صدا دارد، نوارها را با انواع تبلیغات آمریکایی به زبان فارسی پر کرده و به مسئولان تبلیغات می‌گفتند یک بار آنها را رادیو پخش کنند بعد آن را پاک کرده و مورد استفاده قرار دهند. بخشی از تبلیغات آمریکایی‌ها روی این نوارها، سخنرانی‌هایی مربوط به دموکراسی آمریکایی می‌شد. البته سخنرانان آن ایرانی بودند که «سناتور

یکی از معضلات همیشگی رادیو از بدو افتتاح تا حدود سال ۱۳۳۵ کمبود شدید بودجه بود به حدی که گاهی اوقات در اتاق رئیس اداره کل انتشارات و تبلیغات یک رادیو برای گوش کردن به برنامه‌ها وجود نداشت؛ کارکنان رادیو تا سال‌ها از نداشتن امنیت شغلی رنج می‌بردند و حتی در پاییز ۱۳۳۰ عده‌ای از کارکنان رادیو به دفتر دیوان عالی کشور درباره وضعیت نابسامان استخدامی خود شکایت کردند.

مطیع‌الدوله حجازی» یکی از این سخنرانان بود.^{۳۱}

یکی از معضلات همیشگی رادیو از بدو افتتاح تا حدود سال ۱۳۳۵ کمبود شدید بودجه بود، به حدی که گاهی اوقات در اتاق رئیس اداره کل انتشارات و تبلیغات یک رادیو برای گوش کردن به برنامه‌ها وجود نداشت. کارکنان رادیو تا سال‌ها از نداشتن امنیت شغلی رنج می‌بردند و حتی عده‌ای از آنان درباره وضعیت نابسامان استخدامی خود به دفتر دیوان عالی کشور، شکایت کردند.

تلاش رؤسای اداره کل انتشارات هم برای افزایش بودجه رادیو، نتیجه مطلوب و مؤثری در بر نداشت. از این رو در سال ۱۳۳۳ رادیو ایران مانند رادیوهای کشورهای پیشرفته، برای جذب درآمد، پخش آگهی تجاری را در رادیو معمول کرد. نمایندگان شرکت‌های خارجی آن زمان، مثل کارخانه «کلگیت» و «پالمولیو» اولین کسانی بودند که با رئیس اداره کل تبلیغات و انتشارات در این باره تماس گرفتند. این فعالیت موجب شد «قانون پخش آگهی تجاری از رادیو» تدوین شود تا رادیو بتواند از بخشی از درآمد حاصل از آگهی‌های تجاری خود منتفع گردد. این قانون در اواخر سال ۱۳۳۳ به تصویب رسیده و به مورد اجرا درآمد. تا قبل از آن، درآمد حاصل از پخش آگهی به خزانه‌داری کل کشور واریز می‌شد.^{۳۲}

از دهه ۳۰ تعامل رادیو با مخاطبان خود بیش از پیش افزایش یافت. این رسانه، برای تحقق ارتباط بیشتر با مخاطبان خود، از امکانات رسانه‌های چاپی هم استفاده کرد. پر واضح است که رسانه‌های چاپی، می‌توانستند فقط ارتباط رادیو را با مخاطبان باسواد خود برقرار کنند. شاهد این مدعا اطلاعیه‌ای است که در تاریخ ۱۲ فروردین ۱۳۳۳ با تیتر «پرسش‌نامه‌های رادیو تهران» در روزنامه اطلاعات به چاپ رسید. در این اطلاعیه آمده بود: رادیو تهران برای اطلاع از نظر شنوندگان درباره برنامه‌های مختلف آن، پرسش‌نامه‌هایی را تهیه کرده و از امروز در سراسر کشور توزیع می‌کند. در این پرسش‌نامه‌ها، برنامه‌های گوناگون رادیو قید شده و در مقابل آن یک ستون مخالف و سه ستون موافق که به درجات عالی، خوب و متوسط تقسیم شده بود، قرار داده شده بود تا شنوندگان، نظر خود را با گذاشتن در ستون مورد نظر خود اظهار کنند. علاوه بر آن، چند سؤال فنی هم از شنوندگان شده بود تا با توجه به پاسخ‌ها، نقایص فرستنده‌های رادیو برطرف شود.^{۳۳} به‌دنبال این اقدام، نخستین پژوهش‌های مخاطب‌شناسی، با استفاده از علم آمار در رادیو انجام گرفت.

شاید آگاهی از نتایج این‌گونه پرسش‌نامه‌ها که در سمینارها، تئاترها و سایر مجامع عمومی توزیع می‌شدند، باعث شد که مسئولان وقت تبلیغات دریابند: گیرنده‌ی رادیو، هنوز چنانکه باید، در اختیار مردم نیست. از همین رو در سال ۱۳۳۳ دولت موافقت کرد که با کارخانه‌ی سوئدی «آکا» قرارداد ساخت کارخانه رادیوسازی امضا کند.

این کارخانه که ابتدا قرار بود در محل بی‌سیم نجف‌آباد تأسیس شود، در مرکز صنایع جدید، در شهر صنعتی کرج ساخته شد و دویست نفر کارگر ایرانی و چند متخصص فنی خارجی استخدام کرد.^{۳۳} با ساخت و توزیع رادیو توسط کارخانه جدیدالتأسیس و بهره‌مندی تعداد بیشتر مردم از گیرنده‌ی رادیو، دولت وقت در سال ۱۳۳۴، برنامه‌ریزی‌های دقیق‌تری برای تقویت بیشتر اداره کل انتشارات و تبلیغات را در دستور کار خود قرار داد. بدین‌منظور جلساتی با حضور نخست‌وزیر، مدیر کل و برخی مدیران انتشارات و تبلیغات و نیز برخی از اساتید دانشگاه‌ها تشکیل شد. تمرکز این جلسات بیشتر بر نقش، اهمیت و قدرت رادیو در هدایت افکار عمومی بود، بنابراین ضرورت گسترش امواج رادیویی بار دیگر مورد توجه دولت قرار گرفت و وظایف مدیریتی ویژه‌ای برای اداره کل انتشارات و تبلیغات در نظر گرفته شد. پس از آن و با توجه به اهمیت رادیو در نظام تبلیغات کشور، نام اداره کل انتشارات و تبلیغات به «اداره کل انتشارات و رادیو» تغییر کرد.

از این رو در اوایل سال ۱۳۳۵ با همکاری اداره اصل ۴، اداره اطلاعات کشور و وزارت پست و تلگراف و تلفن، پیمانی بین دولت ایران و آمریکا بسته شد که به موجب آن مقرر گردید:

- ۱- آمریکا یک فرستنده ۵۰ کیلوواتی موج متوسط را به طور امانی و به مدت طولانی در اختیار ایران بگذارد.
- ۲- کلیه لوازم استودیو را در اختیار رادیو قرار دهد.
- ۳- فرستنده را نصب نماید.
- ۴- متخصصین فنی آمریکایی را به ایران اعزام کند.
- ۵- ۱۸ هزار دلار به طور بلاعوض به دولت اهدا کند.
- ۶- تعدادی مهندس و کارمند رادیویی برای کارآموزی به آمریکا گسیل دارد.^{۳۵}

متعاقب تقویت فنی تجهیزات و فرستنده‌ها و آموزش نیروی انسانی متخصص در سال ۱۳۳۴، مسئولان وقت رادیو، وظایف هجده‌گانه‌ای را تعیین کردند تا انجام آنها موجب تحقق اهداف، تقویت و گسترش رادیو شود. در این مقاله‌ی مختصر، که مجال نوشتن همه‌ی آنها نیست، به برخی اقدامات اشاره می‌شود:

- تأمین هشت میلیون ریال اضافه اعتبار در بودجه اداره کل از راه آگهی‌های تجاری رادیو.
- تنظیم آئین‌نامه کارمندان فنی، نویسندگان، سخنرانان، هنرمندان و نوازندگان و تصویب آن از طرف هیئت دولت.
- انتشار مجله ماهانه رادیو
- ایجاد شورای موسیقی و تشکیل هفت ارکستر منظم (برای اولین بار در تاریخ رادیو)
- تشکیل کلاس گویندگی برای تکمیل معلومات گویندگان با

همکاری اساتید دانشگاه
- تهیه مقدمات ساختمان استودیوهای مدرن رادیو و افزایش ۱/۵ ساعت به برنامه‌های قبل از ظهر رادیو
- توسعه دستگاه‌های خبرگزاری پارس و تغییرات اساسی در طرز پخش اخبار در چهار بخش.^{۳۶}

با گسترش رادیو ذیل اداره کل انتشارات و رادیو، اخذ و پیروی از یک سیاست تبلیغاتی روشن و ثابت برای دستگاه‌ها و رسانه‌های تبلیغاتی کشور ضروری بود. از این رو در تاریخ مرداد ۱۳۳۶ سازمان انتشارات کشور به ریاست معاون نخست‌وزیر ناصر ذوالفقاری تشکیل شد تا بین انتشارات سازمان‌های دولتی و اداری و رادیو، هماهنگی به وجود آورد و رادیو بتواند فعالیت‌های آنها را منعکس کند.^{۳۷}

در همین تاریخ، استودیوی رادیو تهران به وسعت زیربنای ۹۰۰ متر مربع با ۲۰ اتاق استودیو برای اجرا و ضبط برنامه‌های مختلف، در میدان ارگ تهران افتتاح شده و مورد بهره‌برداری قرار گرفت. در آذرماه ۱۳۳۶ اداره کل انتشارات و رادیو، مسئولیت اداره دو فرستنده در تهران و هفت فرستنده در شهرستان‌ها، اداره خبرگزاری پارس و اداره اطلاعات را به عهده داشت.

مجموعه اقدامات انجام شده به افزایش حدود ۴۰ برنامه جدید و گوناگون رادیویی در ایران، پس از افتتاح تا آن زمان به حساب می‌آید.^{۳۸}

طی همین سال‌ها بود که ساختار این نوع برنامه‌ها، از قالب ساده، خشک و بعضاً سخنرانی‌های طولانی تغییر کرد. مسئولین و هنرمندان رادیو طی حدود ۱۵ سال، صاحب تجربیات رسانه‌ای ارزنده‌ای شده و به خوبی دریافته بودند برای جذب مخاطب تغییر ساختارهای معمول ضروری است.

ناگفته نماند به دلیل ماهیت اقتدارگرای رسانه‌ی رادیو در دوران قبل از انقلاب اسلامی، تغییرات ساختاری که در آن ایجاد شد، علاوه بر اینکه نتیجه‌ی تجربیات حرفه‌ای رسانه‌ای بود، در لایه‌های پنهان آن، به ضرورت‌های سیاسی بعد از کودتای ۲۸ مرداد مربوط می‌شد. در زمان دولت دکتر مصدق، رادیو، یکی از سیاسی‌ترین دوران خود را طی کرد. اغلب برنامه‌های آن را، حوزه‌های سیاسی تشکیل می‌دادند. در همان سال‌ها بود که افراد حزب توده، به عنوان کارمند و مدیر در رادیو نفوذ کردند. به همین دلیل، بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ رادیو می‌بایست غیرسیاسی می‌شد و اساساً دستورالعمل حکومتی، بر غیرسیاسی کردن مردم ایران مبتنی بود و برای تحقق این هدف، چه رسانه‌ای فراگیرتر، مؤثرتر و بهتر از رادیو وجود داشت؟

بنابراین دولت توسط نصرت‌الله معینیان - که از سال ۱۳۳۵ حدود ۱۰ سال به عناوین مختلف، بالاترین مقام داخلی تصمیم‌گیرنده در رادیو و کاملاً مورد وثوق و حمایت محمدرضا پهلوی بود- دست

به ابتکاری زد که می‌توان از آن به خلق برنامه‌های فکاهی و طنز یاد کرد که اولین دوره‌ی پخش این‌گونه برنامه‌ها در رادیو بود. او شخصیت‌های طنزگونه‌ای چون: ممول، فسقلی، شاباجی و دیگران را خلق کرد. محتوای این برنامه‌ها توسط نویسندگان مجری چون: مهدی سهیلی، اسماعیل پوروالی و... نوشته می‌شدند.

رادیو در قالب طنزهای بی‌گزند نسبت به دولت، به سدی در مقابل مطبوعات تبدیل شده بود که در اثر شرایط اختناق ناشی از فضای بعد از کودتا و سانسور شدید، مجبور بودند انتقادات خود به دولت را در قالب طنز بیان کنند. بدیهی است با توجه به کثرت جمعیت بی‌سواد کشور، رادیو توانست از این گونه مطبوعات پیشی بگیرد و دولت را به غیرسیاسی‌تر کردن جامعه ایران، نزدیک کند.^{۳۹}

یکی دیگر از اقدامات دولت برای مقابله با دست‌آورد‌های نهضت ملی شدن صنعت نفت در ایران، راه‌اندازی «رادیو نفت ملی» در تاریخ ۱۰ شهریور ۱۳۳۲ در آبادان بود. این رادیو شب‌ها سه ساعت و روزهای جمعه شش ساعت برنامه پخش می‌کرد. برنامه‌های آن شامل گفتارهایی در جهت سیاست‌های دولت زاهدی و نیز پخش موسیقی و اغلب موسیقی مبتذل غربی بود.^{۴۰}

از سال ۱۳۳۵، علاوه بر برنامه‌های طنز، برنامه‌هایی در قالب مسابقه در رشته‌های مختلف در رادیو ایران ایجاد شد. این برنامه‌ها به توسعه‌ی معلومات شنوندگان کمک کرده و در ضمن، ذهن آنها را از سرنوشت سیاسی کشور منحرف می‌کرد. این برنامه‌ها خیلی زود

رادیو از بدو تأسیس به عنوان یک رسانه مقتدر در دولت مطرح بود به حدی که از همان زمان حکم رتبه‌ی رئیس این اداره از طرف نخست‌وزیر صادر و ابلاغ می‌شد. این رسانه در طی سالهای ۱۳۳۳ تا ۱۳۳۷ در اوج اقتدار به سر می‌برد و در این سال‌ها، توسعه و گسترش زیادی پیدا کرد. آنچنان که در عصر روز پنج‌شنبه، نهم اردیبهشت‌ماه ۱۳۳۸ - ساعت ۱۷/۳۰ - اداره‌ی کل انتشارات و رادیو، آماده استقبال از محمدرضا پهلوی بود. وی پس از آنکه در روز چهارم اردیبهشت ۱۳۱۹ و به منظور افتتاح رادیو در ایران، در محل فرستنده‌ی آن حضور یافته بود، دیگر به آن مکان نیامده بود. در این بازدید علاوه بر مسئولین و هنرمندان رادیو، نخست‌وزیر وقت؛ دکتر اقبال، اعضای کابینه، رؤسای دو مجلس و دربار، روزنامه‌نگاران و تنی چند از گارد مخصوص و سفیر کبیرایالات متحده‌ی آمریکا نیز حضور داشتند. تنها سخنرانان مراسم بازدید، نصرت مینیان؛ مدیر کل انتشارات و رادیو، و نیز سفیر کبیر آمریکا بودند.^{۴۱}

با توجه به امکانات و اقتدار فراهم آمده در این رسانه، مسئولین بر آن شدند تا برنامه‌هایی در سطح بالاتر، برای روشنفکران جامعه

طرفداران زیادی از طبقات مختلف شنونده‌ها پیدا کرد.^{۴۱} پیرو تجربیات به دست آمده و خطمشی دولت، تشکیلات اداره کل انتشارات و تبلیغات که تا آن زمان ساده و کم‌لایه بود، به تشکیلاتی وسیع با لایه‌های بیشتر تبدیل شد. این تشکیلات، هفت لایه ساختاری را شامل می‌شد که در بالاترین لایه، ریاست اداره کل انتشارات و پایین‌ترین آنها - لایه هفتم - دوایر مختلف این تشکیلات قرار داشت.

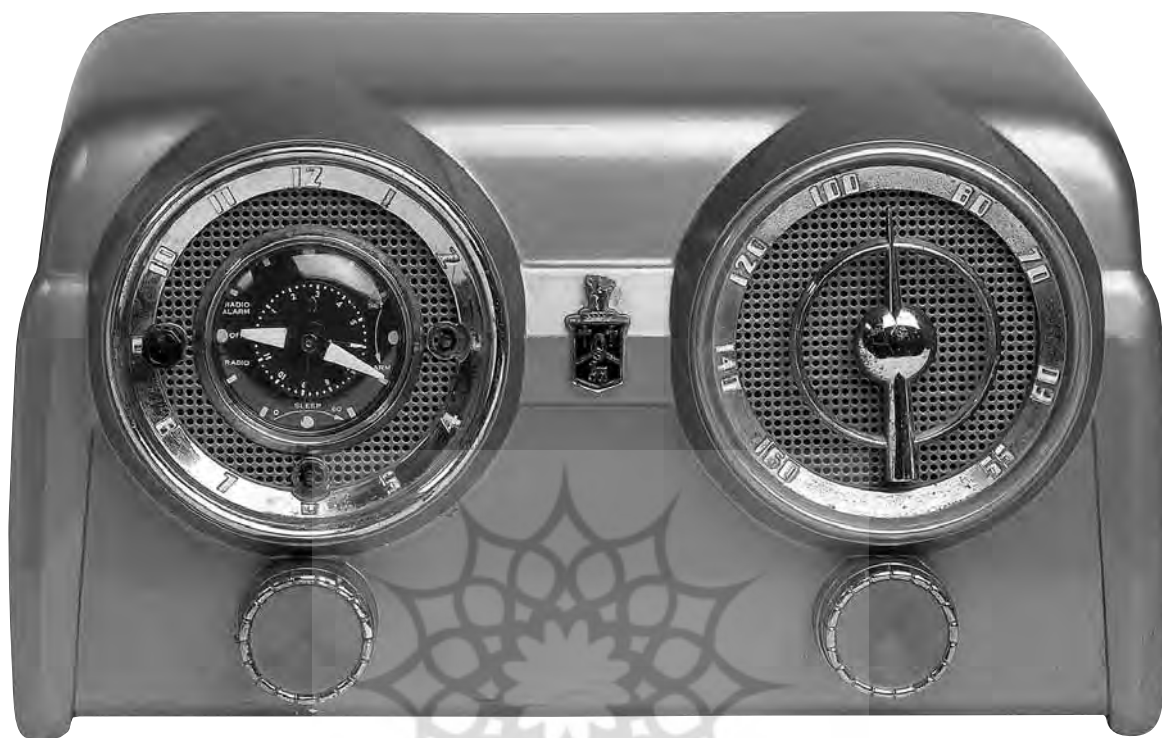
از سال ۱۳۳۷ تا ۱۳۴۲، دفاتر و ادارات زیادی در تشکیلات جدید تأسیس شدند. از آن جمله: دفتر فنی (۱۳۳۷)، دایره بازرسی (۱۳۴۰)، دایره نظارت بر اجرای برنامه‌ها (۱۳۴۱)، اداره طرح‌ها (۱۳۴۰)، اداره آمارها و بررسی‌ها (۱۳۴۰)، اداره سنجش و بررسی مسائل روانی (۱۳۴۰)، روابط عمومی و ناظر برنامه‌ها (۱۳۴۰)، نظارت بر اجرای طرح‌ها (۱۳۴۲)، اداره استودیو (۱۳۳۷)، اداره اطلاعات (۱۳۳۷)، دایره سنجش (۱۳۴۰)، دایره انتشارات (۱۳۳۷)، تبلیغات خارجی (۱۳۳۷) و غیره.^{۴۲، ۴۳، ۴۴، ۴۵}

هر یک از دفاتر و ادارات و دوایر مختلف تشکیلات رادیو، شرح وظایف مشخصی داشتند که شرح آن در این مقاله کوتاه امکان‌پذیر نیست. ضمن توسعه و گسترش رادیو در ابعاد مختلف از سال ۱۳۳۷، مسئولان رادیو تصمیم گرفتند که مدیران فرستنده‌های این رسانه در کشور را، سالی یک بار گردهم جمع کنند تا مسائل و خواسته‌های مردم هر استان توسط نمایندگان آنها مطرح شود. از این رو نخستین کنگره رادیویی کشور، در شهریور ۱۳۳۷ تشکیل شد.^{۴۶، ۴۷}

رادیو از بدو تأسیس به عنوان یک رسانه مقتدر در دولت مطرح بود، به حدی که از همان زمان که سناتور عیسی صدیق اداره کل تبلیغات را تأسیس کرد، حکم رئیس این اداره از طرف نخست‌وزیر صادر و ابلاغ می‌شد. این رسانه در طی سالهای ۱۳۳۳ تا ۱۳۳۷ در اوج اقتدار به سر می‌برد و در این سال‌ها، توسعه و گسترش زیادی پیدا کرد. آنچنان که در عصر روز پنج‌شنبه، نهم اردیبهشت‌ماه ۱۳۳۸ - ساعت ۱۷/۳۰ - اداره‌ی کل انتشارات و رادیو، آماده استقبال از محمدرضا پهلوی بود. وی پس از آنکه در روز چهارم اردیبهشت ۱۳۱۹ و به منظور افتتاح رادیو در ایران، در محل فرستنده‌ی آن حضور یافته بود، دیگر به آن مکان نیامده بود. در این بازدید علاوه بر مسئولین و هنرمندان رادیو، نخست‌وزیر وقت؛ دکتر اقبال، اعضای کابینه، رؤسای دو مجلس و دربار، روزنامه‌نگاران و تنی چند از گارد مخصوص و سفیر کبیرایالات متحده‌ی آمریکا نیز حضور داشتند.

تنها سخنرانان مراسم بازدید، نصرت مینیان؛ مدیر کل انتشارات و رادیو، و نیز سفیر کبیر آمریکا بودند.^{۴۸}

با توجه به امکانات و اقتدار فراهم آمده در این رسانه، مسئولین بر آن شدند تا برنامه‌هایی در سطح بالاتر، برای روشنفکران جامعه

کلیه مراکز بهداشتی با همکاری وزارت بهداشت و شهربانی، وظیفه داشتند که با این برنامه همکاری کنند.^{۵۱، ۵۰}

برنامه‌های «رادیو ۲» از ساعت ۱۷ تا ۲۱ با اعلام گوینده آن آغاز می‌شد: اینجا تهران است، رادیو تهران، برنامه دوم^{۵۲، ۵۳} در سالنامه آماری ۱۳۴۱ شمسی (۱۹۶۲م) سازمان ملل در بیستمین سال تأسیس رادیو در ایران، شمار این گیرنده‌ها در کشور را، ۲/۵ میلیون دستگاه ذکر کرد که این رقم معادل ۷۰ گیرنده برای هر هزار نفر بود. در حالی که در همان زمان، شمار روزنامه‌ها برای هر هزار نفر، در حدود ۱۵ نسخه بوده است.

بنابر این می‌توان گفت که تقریباً از هر دو خانواده در ایران، یک خانواده رادیو داشته است^{۵۴} که اغلب آنها خانواده‌های شهری بوده‌اند. اما این نتیجه‌ای مطلوب نبود. در نتیجه در کنگره رؤسای انتشارات و رادیوی استان‌های کشور در ۲۵ آبان ۱۳۴۲، تهیه رادیوهای ترانزیستوری ارزان قیمت در دستور کار قرار گرفت و تصمیم گیری شد که از طریق بانک اعتبارات کشاورزی و عمران روستایی با اقساط بلند مدت به کشاورزان و روستاییان واگذار شود تا آنان بتوانند از برنامه‌های رادیو که ویژه روستاییان تهیه و پخش می‌شد، استفاده کنند. لازم به توضیح است این تصویب‌نامه جدا از مسائل مربوط به لوایح شش‌گانه اصلاحات عرضی نبود.^{۵۵}

تهیه و پخش کنند و نیز توافق شد که این برنامه‌ها روی موجی مستقل و جدا از موج رادیو ایران پخش شود. تورج فرازمنند (در سال ۱۳۳۹)، مأمور فراهم کردن مقدمات تأسیس رسمی «رادیو تهران» شد که بعدها به «رادیو ۲» معروف گردید. لازم به ذکر است که رادیو از سال ۱۳۳۷ دارای دو موج بود؛ موج اول: رادیو ایران و موج دوم رادیو تهران. اما مقدمات افتتاح رسمی رادیو تهران با طرح و تشکیلات مصوب در سال ۱۳۳۹ انجام گرفت.^{۴۹}

رفته رفته انجام مقدمات افتتاح «رادیو ۲» به اتمام رسید. سرانجام، از پنجم اردیبهشت‌ماه ۱۳۴۰، رادیو تهران هر روز چهار ساعت برنامه مخصوص روشنفکران روی طول موج ۳۳۵ پخش می‌کرد. برخی از این برنامه‌ها عبارت بودند از: پخش موسیقی‌های وزین مانند موسیقی کلاسیک یا موسیقی سنتی ایران، تفسیرهای موسیقی، نمایشنامه‌های کلاسیک، موسیقی اپرا، اجرای کنفرانس در حضور شنوندگان درباره هنر، تاریخ، ادبیات، اقتصاد، جامعه‌شناسی، مباحث پزشکی، معرفی کتاب و فرهنگ عامه.

از سال ۱۳۳۹ رادیو بیش از پیش مردمی‌شد. در این سال برنامه‌ای به نام «تعاون اجتماعی» ساخته شد که از ساعت ۱۲ شب تا شش صبح پخش شده و از طریق شماره تلفن ۲۷۰۰۰، به کمک خانواده‌های تهرانی که به کمک فوری پزشکی و انتظامی نیاز داشتند، می‌شتافت.

عمر ۱۷ ساله‌ی خود، ۱۲ وزیر عوض کرد. اسامی وزرای اطلاعات به ترتیب عبارتند از:

- ۱ - نصرت‌الله معینیان
- ۲ - حسن پاکروان (۱۷ بهمن ۱۳۴۳)
- ۳ - هوشنگ انصاری (۲۱ تیر ۱۳۴۵)
- ۴ - جواد منصور (۱۹ اردیبهشت ۱۳۴۶)
- ۵ - دکتر محمد سام (۲۹ فروردین ۱۳۵۰)
- ۶ - حمید رهنما (۲۲ شهریور ۱۳۵۰)
- ۷ - غلامرضا کیانیور (۷ اردیبهشت ۱۳۵۳)
- ۸ - کریم‌پاشا بهادری (۸ آبان ۱۳۵۵)
- ۹ - داریوش همایون (آبان ۱۳۵۶)
- ۱۰ - محمدرضا عاملی تهران (۵ شهریور ۱۳۵۷)
- ۱۱ - ابوالحسن سعادت‌مند (۱۵ آبان ۱۳۵۷)
- ۱۲ - سیروس آموزگار (۷ دی ۱۳۵۷)

با تشکیل وزارت اطلاعات برخی از مشکلات بودجه‌ی رادیو حل شده و فضای آن بیش از پیش سیاسی شد. برای جذب کارکنان، دقت امنیتی زیادی صورت می‌گرفت، تا آنجاکه کارکنان عالی رتبه، باید به تأیید و تصویب ساواک (سازمان امنیت و اطلاعات کشور) می‌رسیدند.

پس از تشکیل این وزارتخانه، هنرمندان رادیو از طرف وزارت اطلاعات چندین بار، برای اجرای برنامه، به خارج از کشور سفر کردند؛ از جمله سفر به انگلستان در سال ۱۳۴۱، سفر به شوروی در سال ۱۳۴۳ و سفر به عراق در سال ۱۳۴۴.^{۵۸}

ارتباط با کشورهای خارجی نیاز به گسترش روابط بیشتری داشت. از این رو در سال ۱۳۴۴ با توجه به گسترش برنامه‌های برون‌مرزی، قانون استخدام اتباع خارجی در رادیو، به تصویب مجلس سنا و مجلس شورای ملی رسید.

دهه ۵۰ اوج نفوذ مظاهر تفکر غربی بر ایران بود. سعی دستگاه‌های تبلیغاتی از جمله رادیو بر این بود تا مادی‌گرایی، فردگرایی و بی‌بندوباری را که از نتایج غربی‌شدن است، هر چه بیشتر رواج دهد. وزارت اطلاعات از طریق رادیو درصدد تحقق غربی‌کردن مردم برآمد. از جمله‌ی این برنامه‌ها، تأسیس رادیو دریا در تیرماه ۱۳۵۱ بود. رادیو دریا با ۱۸ ساعت برنامه روی موج متوسط ۲۲۲ متر ۱۳۵۰ کیلو سیکل و موج ۱۰۶ FM مگاسیکل کار خود را آغاز کرد. اغلب برنامه‌های رادیو دریا شامل بخش موسیقی، به‌ویژه موسیقی رقص و آهنگ‌های غربی بود که در فواصل آن، اخبار محلی مربوط به آب‌وهوا و مهم‌ترین تیتراهای اخبار ایران و جهان پخش می‌شد.^{۵۹، ۶۰}

توسعه فعالیت‌ها، برنامه‌ها و کثرت برنامه‌سازان رادیو موجب شد تا مسئولین وقت، برگزاری اولین جشنواره‌های برنامه‌های رادیو را در

طبق آمار اعلام شده توسط آمارگران دایره بررسی و سنجش، که تحت آموزش اساتید آمار دانشگاه تهران قرار گرفته بودند، در نیمه دوم سال ۱۳۴۳ ۸۰ درصد، از خانواده‌های تهرانی دارای رادیو و ۲۲ درصد دارای تلویزیون بودند. ۹ درصد از خانواده‌ها نیز بیش از یک رادیو داشتند. ولی هیچ یک از خانواده‌ها، بیش از یک تلویزیون نداشت. بر اساس همین آمار، ۲۰ درصد از خانواده‌ها نیز، هم رادیو و هم تلویزیون را در منزل خود داشتند.^{۵۶}

در تاریخ ۱۶ فروردین ۱۳۴۳ تأسیس وزارت اطلاعات - که در ۱۷ اسفند ۱۳۴۲، مصادف با تشکیل کابینه دولت حسنعلی منصور، به تصویب مجلس سنا و شورای ملی رسیده بود - به طور رسمی ابلاغ شد. مسئولیت این وزارتخانه تمرکز بخشیدن به کلیه فعالیت‌های تبلیغاتی کشور، به منظور شناساندن تمدن و فرهنگ ایرانیان، در داخل و خارج کشور بود. تمام رسانه‌های ارتباط جمعی شامل: تئاتر، سینما، رادیو و تلویزیون، مطبوعات، انتشارات و آگهی‌های دولتی باید طبق برنامه و دستورات وزارتخانه جدید فعالیت می‌کردند.

به موجب ماده ۲ قانون تأسیس وزارت اطلاعات: مجموع وظایف و اختیارات اداره کل انتشارات و رادیو به وزارت اطلاعات واگذار شده و تمام کارکنان بودجه، دارایی و تعهدات آن به وزارت اطلاعات منتقل گردید و به موجب ماده ۶ این قانون نیز، تأسیس و اداره فرستنده‌های رادیو - تلویزیون، در انحصار دولت قرار گرفت.^{۵۷}

نصرت‌الله معینیان که از سال ۱۳۳۵ مدیر کل انتشارات و رادیو بود، اولین وزیر اطلاعات در این وزارتخانه شد. این وزارتخانه در طول

ارتباط با کشورهای

خارجی نیاز به گسترش بیشتری داشت از این رو

در سال ۱۳۴۴ با توجه

به گسترش برنامه‌های

خارجی، قانون استخدام

اتباع خارجی در رادیو به

تصویب مجلس سنا و

شورای ملی رسید و رادیو

توانست گویندگانی سفر

در فرهنگ ایرانی همواره

جایگاه خاصی داشته

است. به ویژه شهرهای

شمالی کشور که جمعیت

زیادی را در تابستان به

سوی خود جلب می‌کرد.

و گیرنده آن می‌شود. علاوه‌براین، این عامل، موجب جدایی آن دو شده و در نتیجه به هدفی که از ارسال پیام در نظر است، خلل وارد خواهد آمد. یکی از این سنن و فرهنگ خاص رادیویی، قالب‌های خاص اجرایی بود. در آن زمان، نظریه‌پردازان و نسل جوان رادیو معتقد بودند صدایی که مردم از رادیو می‌شنوند صدای عادی و متعلق به مردم نیست. لحن خاص، طرز بیان و حتی کلمات ویژه، مورد انتظار مردم نبود. این کلمات و صداها مغایر با صدایی است که شنونده رادیو از دوست، خواهر و یا برادر خود می‌شنید، در نتیجه کم‌کم به جای صداهای خاص گویندگان رادیو که از فرط زیبایی و رسایی و جذابیت به صداهای مخملی معروف شده بود، جای خود را به صداهایی معمولی داد. تفکر حاکم بر چنین روندی این بود که وقتی اندیشه‌ای باشد، هر حرف و هر صدا قابل شنیدن است.

از نظر محتوایی نیز از سال ۱۳۵۳ ابزار کلمات در رادیو تغییر کرد. بسیاری از کلماتی که هیچ وقت راهی به رادیو نداشتند، از آن سال مورد استفاده قرار گرفتند. دست‌اندرکاران این عمل، معتقد بودند که برخلاف تصور متفکران سنتی رادیو، حضور این کلمات چیزی از ابهت این رسانه کم نکرده و بیشتر به گستردگی دامنه‌ی ارتباط، منجر خواهد شد. همین تفکر باعث شد تا از آن زمان، بیش از نیمی از برنامه‌های رادیو به‌طور زنده اجرا شود تا بتواند پایداری و پایداری بیشتری نسبت به طبیعت ارتباط کلامی از خود نشان داده و گوینده بدون هیچ واسطه‌ای با مردم صحبت کند.

در این تفکر گوینده دیگر از اشتباه نمی‌هراسید. زیرا در هر رابطه‌ای تپق‌زدن، سرفه کردن، اشتباه، فراموشی ذهنی و از دست دادن مطلب مورد گفت‌وگو پیش خواهد آمد، پس چرا در رادیو هم این روال طبیعی حفظ نشود؟!

البته این نظریه به این معنا نبود که می‌توان میکروفون رادیو را در اختیار افراد عادی و غیرحرفه‌ای و کم‌دانش قرارداد. این ارتباط طبیعی همچون گذشته می‌بایست توسط افراد حرفه‌ای، مطلع و باسواد برقرار می‌شد.^{۶۴}

تفکر جدید به موازات توسعه‌ی فرستنده‌ها موجب شد تولیدات رادیویی در سال ۱۳۵۵ تنها در تهران، به ۵۸ ساعت برسد: ۲۴ ساعت از شبکه رادیویی کشور، ۲۰ ساعت از برنامه دوم، سه ساعت مخصوص روستاییان روی فرستنده دوهزار کیلوواتی، پنج ساعت برنامه به زبان‌های پشتو، روسی، ترکی، عربی، آلمانی، فرانسه و انگلیسی و شش ساعت برنامه‌ی «صدای آشنا» که از نیمه شب تا ساعت شش بامداد روی موج کوتاه برای ایرانیان مقیم خارج از کشور پخش می‌شد.^{۶۵}

اما مقدمات تأسیس مراکز استانی در ایران طبق اسناد بدست آمده به شهریور ۱۳۱۹ بازمی‌گردد. در این تاریخ اداره پست و تلگراف

دستور کار قرار دهند. نخستین نوع این برنامه‌ها، در سال ۱۳۵۱ برگزار شد تا رقابت بین برنامه‌سازان را بیش از پیش فراهم سازد.^{۶۱}

در این جشنواره، برنامه‌ی فرهنگ مردم، که زنده‌یاد ابوالقاسم انجوی شیراز آن را به‌نگارش درمی‌آورد، به دلیل گرایش صمیمانه به میراث فرهنگ ملی، ارائه موفقیت‌آمیز برنامه‌ها در قالب مطلوب، ایجاد ارتباط مناسب و کافی با شنوندگان، سهمیم کردن شنونده در تهیه و تدارک متن برنامه و انتخاب موسیقی مناسب و هماهنگ با متن مورد توجه قرار گرفته و حائز رتبه اول شد.^{۶۲}

در سال ۱۳۵۳ رادیو در سی‌وچهارمین سالگرد خود شعارها و هدف‌های اساسی را به شرح زیر اعلام داشت:

- رادیو بهترین وسیله ارتباط
- رادیو در خدمت هدف‌های ملی
- رادیو در خدمت جامعه
- رادیو در خدمت فرهنگ
- رادیو در خدمت آگاهی
- رادیو در خدمت بیان هنری
- رادیو در خدمت آموزش
- رادیو در خدمت تفاهم جهانی
- رادیو در خدمت مردم
- و رادیو در خدمت فردا^{۶۳}

این شعارها بیانگر پختگی و نضج این رسانه در تئوری و عمل بود که در سایه ۳۴ سال تجربه مستمر در عرصه‌ی رسانه‌های تبلیغاتی، به دست آمده بود.

پس از ادغام رادیو - تلویزیون در سال ۱۳۵۰، رادیو در ایران وارد مرحله جدیدی از حیات خود شد، زیرا با گسترش استفاده‌ی مردم از رسانه‌ی تلویزیون، رادیو با رقیبی جوان، جذاب و قدر مواجه شده بود. در این میان تغییر و تحولات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه نیز مجموعه شرایطی را ایجاد کرد که نتیجه‌ی آن، ایجاد تغییرات در ساختار و محتوای برنامه‌ها بود. در همین سال‌ها نیروهای تحصیل کرده جوان، به کادر قدیمی رادیو پیوستند. تلاش جوانان و تجربه‌ی پیشکسوتان، رادیو را در عرصه نوینی از تئوری و عمل وارد کرد که به شکل اجمالی به برخی از آنها اشاره می‌شود.

در برهه‌ای نظریه‌پردازان رادیو معتقد بودند که این رسانه، بر یک‌نوع ارتباط کلامی متکی است. این رسانه، طی حیات خود در ایران، رفته رفته صاحب یک فرهنگ خاص شده و یک سلسله سنت‌ها را مورد توجه قرار داد. علاوه بر آن، بر روی حفظ این فرهنگ و سنن پافشاری کرد، اما تغییر و تحولات تکنیکی، فرهنگی و اجتماعی به گونه‌ای بود که به نظر می‌رسید پافشاری بر روی این سنن ارتباطی برخلاف کوششی است که برای ایجاد تماس بیشتر بین فرستنده پیام

تأسیسات فعلی کافی نیست. لازم است در سنجند، کرمانشاه، اهواز و رشت و کرمان و یکی از بنادر خلیج فارس هم رادیوهای محلی تأسیس گردد...»^{۶۵}

به طور کلی تا سال ۱۳۵۵، ۵۵ شهر و استان کشور دارای فرستنده رادیویی بودند.^{۶۶}

رادیو طی سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷ حسب روال قبل، به فعالیت خود ادامه داد. مهم‌ترین مسئله‌ای که در این سال‌ها مورد توجه است، جذب نیروهای کارآمد رادیو در تلویزیون توسط رضا قطبی مدیر عامل سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران بود. بسیاری از استراتژیست‌ها و مدیران با تجربه‌ی رادیو طی این دو سال به آن دعوت شدند، رادیو در این مدت بیش از هر دوره دیگری از حیات خود سیاسی شده بود.^{۶۷} تعداد نوارهای سخنرانی شخصیت‌های مختلف کشوری و لشکری در آرشیو رادیو موجود است، بیش از هر دوره دیگری بود. واحد رپرتاژ رادیو به ضبط بسیاری از تظاهرات مردمی پرداخته و گزارش‌هایی که در آن زمان هرگز از پخش نمی‌شد، از این تریبون، در دسترس مردم قرار گرفت. در آرشیو رادیو حتی نوار اخبار روزانه‌ی ایام تاریخی و حساس نوزدهم تا بیست‌و دوم بهمن‌ماه موجود است. پخش اخبار در آن سال‌ها به‌طور زنده و مستقیم انجام می‌شد. رادیو در ۲۷ بهمن ۱۳۵۷ به دست نیروهای مردمی فتح شده و وارد عرصه جدیدی از حیات رسانه‌ای خود شد... ادامه دارد.

پی‌نوشت‌ها:

- ۱ - سعیدیان، عبدالحسین. تاریخچه رادیو، دایره‌المعارف نو، ج ۲، ص ۱۹۹۶.
- ۲ - محمدنژاد، «تاریخچه رادیو» جهان دانش: فرهنگ دانستنیها، ص ۳۳۶-۳۳۴.
- ۳ - معتمدنژاد، کاظم. «وسایل ارتباط جمعی» تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۱، ص ۸۸-۸۶.
- ۴ - همان، ص ۲۰۰-۱۹۸.
- ۵ - مجله رادیو، ۱/۱۳۴۱، ش ۶۸، ص ۲۲.
- ۶ - محسنیان‌راد، چهار کهکشان ارتباطی تهران، ۱۳۸۴، ص ۱۲۵۵.
- ۷ - مجله رادیو، ۲/۱۳۴۲، ش ۱۰۱، ص ۱.
- ۸ - مأخذ ۶: ص ۱۲۵۷.
- ۹ - اطلاعات، شماره ۱۴۶۸۹.
- ۱۰ - بهروزی، شاهپور، سرگذشت موسیقی. تهران: ۱۳۷۲، ج ۱، ص ۱.
- ۱۱ - مجله رادیو، ۶/۱۳۴۲، ش ۸۲، ص ۲۷.
- ۱۲ - عاقلی، باقر، روزشمار تاریخ ایران از انقلاب مشروطه تا قبل از انقلاب اسلامی
- ۱۳ - مجله رادیو تهران، ۱/۱۳۳۷، ص ۳.

و تلفن، ساخت ساختمان پخش برای رادیوهای شهرستان‌ها را از طریق آگهی رسمی در روزنامه‌ها از جمله روزنامه اطلاعات به مناقصه گذاشت.^{۶۸} اما تجهیزات فنی تا مدتی پس از جنگ جهانی دوم کفاف تأسیس رادیو در مراکز را نمی‌داد و از این بابت مشکلاتی را برای حکومت به‌وجود آورده بود. برای مثال در تبریز مردم به رادیوی فرقه‌ی دموکرات گوش می‌دادند. سرانجام دولت وقت در زمان نخست‌وزیری احمد قوام در سال ۱۳۲۵ اولین فرستنده محلی را در تبریز با قدرت ۷/۵ کیلووات تأسیس کرد. این فرستنده هر روز ۲/۵ ساعت برنامه به زبان ترکی آذری، پخش می‌کرد.^{۶۹}

دومین رادیوی استانی در سال ۱۳۲۶ در کردستان تأسیس شده^{۷۰} و در سال ۱۳۲۸ نیز، فرستنده یک کیلوواتی رادیو مشهد در شرق ایران افتتاح شد. رادیو گرگان نیز در همین سال به بهره‌برداری رسیده^{۷۱} و رادیو اصفهان هم صاحب فرستنده ۰/۴ کیلوواتی شد. بدنبال این اقدامات، رادیو شیراز در سال ۱۳۲۹ با فرستنده یک کیلوواتی افتتاح شد.^{۷۲}

پس از آن نیز تأسیس رادیوهای استانی ادامه داشت. این فرستنده‌ها به خصوص طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵ افزایش یافته و تقویت شدند. آنچه در ارتباط با تاریخچه‌ی رادیو در خصوص تأسیس فرستنده‌های مراکز استانی حائز اهمیت است، این است که اغلب این فرستنده‌ها طبق اسناد بدست آمده بر اساس یک برنامه‌ریزی زمان‌بندی شده و هدفمند تأسیس نشدند بلکه هر یک به دنبال فشارهای سیاسی - تبلیغاتی وارد شده از طرف رادیوهای فرقه‌های داخلی ضد دولت و یا کشورهای همسایه علیه ایران، همچون اتحاد جماهیر شوروی، عراق و غیره، تأسیس شدند.

رادیو طی دهه‌هایی که از عمر آن در ایران می‌گذشت، رسانه‌ای بود که به طور مطلق در خدمت قدرت حاکم قرار داشت و فلسفه حضورش در میان مردم به ویژه در شهرهای مرزی در چهار گوشه شمالی، جنوبی، شرقی و غربی ایران فقط به دلیل کمک به استحکام پایه‌های قدرت حاکم بود و بس!

از آنجایی که مجالی برای پرداخت مفصل به این قسمت در این مقاله نیست، تنها قسمتی از یادآوری بهرام شاهرخ در تاریخ ۱۳۲۸/۱۱/۱۵ به عنوان شاهد می‌آید:

«ضعف فرستنده‌های فعلی رادیو تهران و اغتشاش آنها از طرف یک فرستنده ناشناس موجب شده که صدای رادیو تهران به شهرستان‌ها نرسد... وظیفه خود می‌دانم به عرض برسانم که تبلیغات شوروی با وضع کنونی در ظرف چند ماه آینده، افکار عمومی‌را به کلی عموم خواهد ساخت و اگر از طرف دولت، اقدامات مقتضی به فوریت صورت نگیرد، آثار شوم این فعالیت‌های شوروی، زودتر از آنچه گمان رود، محسوس خواهد گشت.

- ۱۴ - به مناسبت پنجاهمین سالگرد تأسیس رادیو ایران، ایران، سال پنجم، تیر ۱۳۷۸، ص ۷
- ۱۵ - خلیل سپهری، ابراهیم، کارنامه چند ساله رادیو ایران، مجله رادیو ایران، ش ۸۷، ص ۲۷
- ۱۶ - همان، ص ۲۷
- ۱۷ - سازمان اسناد ملی ایران، سند ۲۴۰
- ۱۸ - اطلاعات، ۱۳۱۹/۶/۳۱، ص ۷
- ۱۹ - سند ۵۳
- ۲۰ - اسنادی از تاریخچه رادیو در ایران، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات ۱۳۷۹، ص ۵۷۰-۵۷۲
- ۲۱ - همان، ص ۲۰۴
- ۲۲ - همان، ص ۵۷۵
- ۲۳ - عاقلی، باقر. روزشمار تاریخ ایران از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی، تهران: نشر گفتار، ۱۳۷۲، ج ۱ و ۲
- ۲۴ - منبع ۱۸
- ۲۵ - منبع ۲۴، ص ۲۱۷
- ۲۶ - مجله رادیو تهران، ش ۲۰، فروردین ۱۳۳۷، ص ۳ و ۳۰
- ۲۷ - منبع ۲۴، ص ۵۶۸
- ۲۸ - مجله رادیو، فروردین ۱۳۴۰، ش ۵۶، ص ۸-۹
- ۲۹ - مجله رادیو، شهریور ۱۳۳۸، ش ۳۷، ص ۶
- ۳۰ - منبع ۲۴، ص ۴۱۶ و ۳۷۳
- ۳۱ - محسنیان‌راد، چهار کهکشان ارتباطی. تهران، سروش، ۱۳۸۴، ص ۱۴۲۰-۱۴۱۹
- ۳۲ - بزرگمهر، اسفندیار. خاطرات اسفندیار بزرگمهر. تهران: [بی‌نا]، ۱۳۸۲، ص ۲۴۶
- ۳۳ - اسنادی از تاریخچه رادیو در ایران، تهران: ۱۳۷۹، ص ۲۶۸
- ۳۴ - اطلاعات، ۱۳۳۳/۱/۱۲، ص ۵
- ۳۵ - مجله رادیو، مهر ۱۳۳۵، ص ۴ و ۵
- ۳۶ - همان
- ۳۷ - همان، ص ۲۷ و ۲۵
- ۳۸ - مجله رادیو، مرداد ۱۳۳۶، ص ۲۳
- ۳۹ - مجله رادیو، آذر ۱۳۳۶، ص ۶
- ۴۰ - بهزادی، علی. شبه خاطرات. تهران، زرین، ۱۳۷۷، ج ۲، ص ۵۲۴
- ۴۱ - مجله موزیک ایران، اردیبهشت ۱۳۳۶، ص ۸
- ۴۲ - مجله رادیو ایران، فروردین ۱۳۳۹، ش ۴۴، ص ۱۴
- ۴۳ - مجله رادیو ایران، مرداد، ۱۳۳۷، ش ۲۴، ص ۷ و ۲۸ و ۲۹
- ۴۴ - مجله رادیو ایران، آبان ۱۳۴۰، ش ۶۳، ص ۱۶ و ۱۷
- ۴۵ - مجله رادیو ایران، اردیبهشت ۱۳۴۱، ش ۶۹، ص ۵
- ۴۶ - مجله رادیو ایران، فروردین ۱۳۴۱، ش ۶۷، ص ۹
- ۴۷ - مجله رادیو ایران، خرداد، ۱۳۴۱، ش ۷۰، ص ۱۱
- ۴۸ - مجله رادیو ایران، مرداد ۱۳۳۶، ش ۱۲، ص ۲۳
- ۴۹ - مجله رادیو ایران، اردیبهشت ۱۳۳۸، ش ۳۲، ص ۶ و ۷ و ۳۶ و ۳۹
- ۵۰ - مجله رادیو ایران، شهریور ۱۳۳۸، ش ۳۸، ص ۶ و ۷
- ۵۱ - مجله رادیو ایران، تیر ۱۳۳۹، ش ۴۷، ص ۶
- ۵۲ - مجله رادیو ایران، شهریور ۱۳۳۹، ش ۴۹، ص ۷
- ۵۳ - مجله رادیو ایران، فروردین ۱۳۴۵، ش ۵۶، ص ۷
- ۵۴ - سالنامه آماری سال ۱۳۴۱
- ۵۵ - اسنادی از تاریخچه رادیو در ایران، تهران: ص ۵۲۸
- ۵۶ - مجله رادیو ایران، آبان ۱۳۴۳، ش ۹۶، ص ۳۴
- ۵۷ - رادیو تهران امروز، وزارت اطلاعات امروز، مجله رادیو ایران، فروردین ۱۳۴۳، ش ۸۹، ص ۳
- ۵۸ - مجله رادیو ایران، اردیبهشت ۱۳۴۴، ش ۱۰۱، ص ۱۴
- ۵۹ - مجله تماشا، سال دوم، شماره ۶۸ تیر ۱۳۵۱
- ۶۰ - مجله تماشا، سال دوم، شماره ۶۹ تیر ۱۳۵۱، ص ۶-۷
- ۶۱ - برنامه‌های برگزیده رادیو ایران، مجله تماشا، سال سوم، شماره ۱۳۹، آذر ۱۳۵۲، ص ۵۴
- ۶۲ - تماشا، سال دوم، ۹ آذر ۱۳۵۱، ص ۷۵
- ۶۳ - تماشا، سال چهارم، شماره ۱۵۷، فروردین ۱۳۵۳، ص ۷-۶
- ۶۴ - تماشا، سال چهارم، شماره ۱۵۸، اردیبهشت ۱۳۵۳، ص ۸
- ۶۵ - تماشا، سال ششم، شماره ۲۵۸، ۴ اردیبهشت ۱۳۵۵، ص ۳۴
- ۶۶ - اطلاعات، ۱۳۱۹/۶/۲۹، ص ۷
- ۶۷ - وزارت اطلاعات، ۱۳۴۳، ص ۷
- ۶۸ - محسنیان‌راد، چهارکهکشان ارتباطی، تهران: سروش، ۱۳۸۴، ص ۱۳۵۸
- ۶۹ - سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۳-۳۶۴-۱-۲۹۰
- ۷۰ - سازمان اسناد ملی ایران، سند شماره ۸۵۵۶-۲۹۰۰۰
- ۷۱ - همان منبع ۸۰
- ۷۲ - همان منبع ۸۳
- ۷۳ - تماشا، دوره ششم، ش ۲۵۸، ۴ اردیبهشت ۱۳۵۵، ص ۱۶